

ԵՐԵՎԱՆԻ ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԿՈՒՆՍՏԱԿՆԵՐ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կես տարվանը 6 ռուբլ:

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը և պ. Մատուրեանի խանութում

Օտարաբաղադրացիք դիմում են ուղղակի

Тифлис. Редакция „Мшакъ“

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ

(Բացի կիրակի և տօն օրերից):

Յայտարարութիւնները ընդունվում են ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ՄՇԱԿ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ 1878 թ-ից

ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՎԻ ԼՄՆԻՆ ՕՐ, բացի տօն և տօներին հետեւեալ օրերից:

Լրագրի դիրքը և պրօգրամման նոյն են մնալով: Մենք կը ստանանք ԱՆՓՆԿՆԻՆ ԼՆՈՒՆԳԻՐՆԵՐ: «ՄՇԱԿ» տարեկան գինը 10 ռուբլ է, կես տարվանը 6 ռուբլ: Գրվել կարել է խՍԲԱԳՐԱՏԱՆ մէջ և պ. ԾԱՏՈՒՐԵԱՆՅԻ խանութում:

ԼՈՒՆՁԻՆ ԼՄՄԵՐՆԵՐԸ կը ծախվին 5 կոպէկով հատր: Օտար քաղաքներից պէտք է դիմել հետևեալ հասցեով՝ ТИФЛИСЬ Редакция „Мшакъ“.

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԻԱԿՈՒԹԻՒՆ

Յոյս կայ թէ ոչ,— Ներքին տեսուչութիւն: Թիֆլիսի հայ լրագրիչներից մին և նորա արած թշնամանքը Կ. Պօլսի հայերին, Նամակ Ալէքսանդրապօլից: — Արտաքին տեսուչութիւն: Կ. Պօլսի հայերի շարժումը: — «Մշակի» հեռագիրներ: — Յայտարարութիւններ: — Տեղեկացոյց: — Բան ասիրական: Այստեղ և Այստեղ:

ՅՈՅՍ ԿԱՅ ԹԷ ՈՉ

Վերջապէս կովկասեան հայերը ունեն այժմ մի ամենօրեայ հայոց թերթ:

Արդեօք կը գնահատեն նրանք

ԱՅՆՏԵՂ ԵՒ ԱՅՍՏԵՂ

(ՈՒՍԱՆՈՂԱԿԱՆ ՏՊԱՌՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ)

XI

Մեզ ամենքին համար Լիզայի նշանվելը և պատկերը շատ բնական էր երևում, մենք վաղուց սպասում էինք որ այդ աղջիկը այդպէս պէտք է վերջ դնէր իր անտանելի դրութեանը իր ընտանեկան կեղտոտ չըջանում: Բայց Մարտիանցի համար այդ լուրը սաստիկ հարուած էր: Նա տխուր և յուսահատված էր երևում:

— Ասա ինձ, հարցնում էի ես նրան, ինչ էիր սպասում այդ աղջկայից՝ իդէալական սէր-միթէ դա երեխայութիւն չէ պահանջել այդ տեսակ բարձր դրացմունքը փաշտած չըջանում մեծացած, հոգով մաշված, մի և նոյն ժամանակ մտաւորապէս անզարգացած էակից:

— Ես այդ բոլորը հասկանում եմ, ասում էր նա, բայց ի՞նչ անեմ որ սիրում եմ նրան:

— Կու ուզում էիր պատկերը նորա հետ:

— Ո՛չ, դու շատ լաւ գիտես որ այդ դիտաւորութիւնը ես չունեի և իրաւունք չունեի ունենալ... — Ուրեմն ի՞նչ էիր պահանջում նրանից: Պատկերը դու չէիր ուզում, իսկ սիրելի ինչպէս ինքդ հասկանում ես նա ընդունակ չէր: Նրան քո սիրուհի դարձնել դու անպիտան էիր համարում, իսկ նրան քեզ սիրել տալ չէիր կարող, որովհետև ոչ թէ միայն չէիր մտնում նրան, այլ միշտ աշխատում էիր փախել նրանից:

Մարտիանցի իրեպիտու էր, նրա բնական գիտութիւնների, բժշկութեան ուսումնասիրելը

այդ գործը, կաշնատեն նրանք պահպանել գործի յարատեւութիւնը, թէ նոյն անտարբերութեամբ կը վերաբերվին դէպի հայոց լրագրի ամենօրեայ հրատարակութիւնը, ինչ անտարբերութեամբ մինչև այժմ վերաբերվում էին դէպի մեր լրագրի շաբաթը մի անգամ և շաբաթը երկու անգամ հրատարակվելը:

Հատերը կարող են մեր լրագրի ուղղութեանը համաձայն չը լինել, շատերը կարող են նրա գոյութեան դէմ զանազան որո-

ծշմարիտ մի սարսափելի հակասութիւն էր: Նա էր կոչոտ, կոպիտ, տգեղ, գրեթէ վայրենի արտաքին ձևերի տակ պահած ունէր մի զգայուն սիրտ, իդէալական բարձր դրացմունքով լի հոգի: Իմ բոլոր դատողութիւններին սիրոյ վրա նա պատասխանում էր միշտ թերահաւատ և տգեղ ծաղրական ժպտով:

— Գո բոլոր երկար դատողութիւնները ես իմ խելքով ընդունում եմ, ասում էր նա, բայց իմ սրտիս վրա, հուսաւայնում եմ զեղ, նոքա ոչինչ ներգործութիւն չունեն: Կատողութիւններով դրացմունքը և սէր չէ կարելի ոչնչացնել: Կուք բէպիտաները, շարունակում էր նա, նման էք այն երեխային որ դանակ ցցելով ստուերի մէջ, կարծում է որ կարող է սպանել այն ստուերը: Ստուերը մնում է անփնտ, իսկ դանակը խրվում է միմիայն քարեայ պատի մէջ...

XII

Քանի գնում էի աւելի և աւելի էի համոզվում որ Մարտիանցի ուղիղ էր ասում իմ դատողութիւնները ոչինչ ազդեցութիւն չունէին նրա վրա: Նրա բոլոր ծանօթները նկատում էին մի տեսակ փոփոխութիւն նրա ամբողջ գոյութեան մէջ: Նա ոչ թէ միայն տխուր և յուսահատված էր երևում, բայց նրա ֆիզիկական ոյժերը կարծես նուազանցում էին, ընկնում էին, նրա ամբողջ կազմուածքը խախտված էր երևում:

Այնու ամենայնիւ նա սաստիկ պարագրում էր որ կարողանայ աշուղութեամբ իր հարցաքննութիւնները տալ: Կարունը մտնում էր և ուրեմն մտնում էին ուսանողների հարցաքննութիւնները: Չորրորդ տարին իր վախճանին էր մտնում: Մարտիանցի պէտք է անցնէր չորրորդ կուրսը, իսկ Մալմանցի տալիս էր ար-

դայթներ լարել, շատերը գուցէ մինչև այն ժամանակ միայն համակրել են մեր գործունէութեանը, մինչև որ յոյս ունէին հարիւրներ և հազարներ ստանալ որպէս վարձատրութիւն իրանց աշխատակցութեան համար, իսկ երբ տեսել են թէ իրանց յոյսերը պէտքէ կտրէին, հեռացել են մեզանից:

Բայց մի բանի հետ բոլորն էլ կը համաձայնվեն, այն է որ մենք մեր կողմից մեր կարողութեան չափ ամեն բան արել ենք, ոչինչ չենք խնայել որ լրագիրը աջողվէ:

«Մշակը» շարունակում է հրատարակվել նոյն պրօգրամայով, նոյն ուղղութեամբ և նոյն դիրքով: Նա հրատարակվում է նոյն աշխատակիցների մասնակցութեամբ բացի գուցէ մի քանիսներից, որոնք մեր լրագրի վեց տարվայ գոյութեան ընթացքում պատահական աշխատակիցներ են եղել: Մենք ոչինչ չը խնայեցինք որ բոլոր տեղական ուսաց լրագիրների պէս ունենանք մեր սեփական հեռագիրները, մենք այդ բոլորը արեցինք, չը նայելով որ ունենք ահագին ծախսեր... բայց արդեօք հասարակութիւնը կը զը-

նահատի մեր արած ջանքերը, կունենանք մենք արդեօք այնքան շատ բաժանորդներ որ կարողանանք գոնէ ծածկել մեր լրագրի տարեկան ծախսերը:

Եթէ «Մշակը» որ մինչև այժմ շաբաթը մի կամ երկու անգամ էր հրատարակվում, ունէր մինչև վեց կամ եօթ հարիւր բաժանորդ, մենք յոյս ունէինք որ ամեն օր հրատարակելով մեր լրագիրը, մենք կունենանք մինչև հազար բաժանորդ: Միթէ երեք չորս հարիւր մարդ չէ աւելանայ անցեալ տարիներից....

Բայց եթէ մենք կը խաբվենք մեր յոյսերի մէջ, եթէ մենք այս տարի էլ բաժանորդների փողերով չենք կարողանայ ծածկել մեր հրատարակութեան ծախսերը, եթէ դարձեալ մեր հասարակութեան մէջ մեր գործը համակրութեան արձագանք չի գտնի,— այն ժամանակ գուցէ այդ տարին կը լինի մեր գործունէութեան վերջին տարին:

Թող այն ժամանակ մի ուրիշը գտնվի որ կարողանայ յանձն առնել ոչ թէ միայն հայոց ամենօրեայ թերթի հրատարակութիւնը, բայց որ յանձն առնէ հայոց

կերներից մինը, դու խօ ընդունում էիր մինչև այժմ Մալմանցի հօրից նրա բարերարութիւնը և չէիր անուանում այդ փողերը ողորմութիւն: Եթէ մեր փոքրիկ օգնութեան ընդունելը քեզ համար աւելի վերաւորական է:

— Կու գործի հանգամանքի վրա ոչինչ տեղեկութիւն չունես, արտասանեց Մարտիանցի սաստիկ զրգուտից խեղճված, զորացող ձայնով, ձեր միջոցների վրա, իմ ընկերներ, ես ոչինչ իրաւունք չունեմ, իսկ այն փողերը որ Մալմանցի հայրը ինձ տալիս էր, դոքա իմ փողերն էին: Նա քանդել էր մեզ, սեփականացնելով իր ձեռքը գցելով մեր ամբողջ կարողութիւնը և այն ամսական քսան և հինգ թուրքով, որ ես նրանից ստանում էի, այն փողերը մեր քանդված, բաւական նշանաւոր կարողութեան մնացած փրկանքներն էին...

Մալմանցի ներկայ էր այդ խօսակցութեանը և ես առաջին անգամ տեսայ թէ այդ դէպի ամեն բան անտարբեր մարդը սաստիկ չիթովեցաւ և գունաթափվեցաւ: Նա կատաղած էր երևում, բայց պահում էր իրան:

Նա դուրս եկաւ սենեակից առանց ոչոքին դուրս տալու: Իսկ խեղճ Մարտիանցի ինքն պոփկեցաւ իր յանդիմութեան համար: Խօսելու ժամանակ նրա խեղճված ձայնը հազիւ լսելի էր, իսկ վերջին խօսքերը արտասանելուց յետոյ անսովորական զրգուտից նրա ճնշարութիւնը դժուարացաւ, նա թուլացաւ և երկի ուշաթափ կրկնեք, եթէ բարեկամները չը բռնէին ու չը նստացնէին նրան իր անկողնի վրա:

XIII

Մի առաւոտ ես շտապով գնում էի համալսարան դասերը լսելու: Համալսարանի դրանք ինձ

Թերթը շարժը երկու անգամ հրատարակելու:

Խօսքերով հայը շատ կասեմ ենք շատ ենք լսել համակրական խօսքեր, շատ ենք ստացել յափշտակված նամակներ, — բայց նոյն մարդիկ, որոնք մեզ համակրող և կուսակից էին ցոյց տալիս իրանց, այնու ամենայնիստ գրվում էին տեղական ուսաց կամ վրաց լրագրին և ոչ թէ մեր Թերթին:

Եւ շատ անգամ ուսաց լրագրին գրվելով մեր հայը հազիւ հազ կարողանում է վանկերով կարգալ լրագրերը...

Այս գրութեան մէջ յոյս կայ արդեօք որ հայոց ամենօրեայ լրագրը կաջողվի հետեւեալ տարիններումն էլ թէ պէտք է կարծել որ այս տարի կը լինի նրա գոյութեան վերջին տարին և մենք կատարելապէս կը համոզվենք որ հայոց հասարակութեան համար չարժէ աշխատել, որ հայոց լեզուն, հայոց գրականութիւնը և հայոց լրագրութիւնը ամենեւին անհրաժեշտ պահանջ չեն հայի համար:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՅ ԼՐԱԳՐՆԵՐԻՑ ՄԻՆ ԵՒ ՆԱԸ ԱՐԱՅ ԹՇՆԱՄԱՆԻՔԻ Կ. ՊՈԼՍԻ ՀԱՅԵՐԻՆ

Տեղական լրագրներ, որ ազդի և լեզուի էլ պատկանէին, գովեստով հրատարակեցին Կ. Պոլսի հայերի շարժումը Սուլթանի հրամանի դէմ որ կամենում էր այս պատերազմի ժամանակ զօրք առնել և հայերից: Հէնց այն լրագիրը որ մի քանի օրից առաջ Մի-

կանգնեցրեց մի ձայն, որ իմ ազգանունն էր արտասանում: Ես յետ նայեցի Գա իմ ընկերներից մինն էր Բ... ուսանողը: — Ես երբ ինչ սարսափելի բան է պատահել Մարտի քանիցի հետ, արտասանեց նա խանդարված, կարծես տենդալին ձայնով: — Ի՞նչ բան է, հարցրի ես: — Ես խելագարվել է: — Ո՞վ: — Մարտի քանից, ասում եմ քեզ: — Ինչը ես ասում երբ... — Հաւատացնում եմ քեզ, երեկ... իսկ այսօր նրան արդէն տարան հիւանդանոց: Մի քանի վայրկեաններ մենք միմեանց երեւին լուռ էինք նայում: Արքան մեծ և զգալի էր ինձ այդ հարուածը, այժմ քիչ մտածելուց յետոյ ինձ թվում էր, որ դա բնական էր, որ այդ այդպէս էլ պէտք է պատահէր և ուրիշ կերպ չէր կարող լինել: Ինձ թվում է որ այդ անբաղդութիւնը անսպասելի կերպով չէր հասել մեզ, որ մենք ամենքս վաղուց պէտք է նախադրուէինք որ խեղճ Մարտի քանից կամ խելագարութեամբ կամ անձնասպանութեամբ պէտք է վերջացնէր իր կեանքը: Ես նոր յիշեցի Մարտի քանից այն գիշերվայ խօսակցութիւնը, երբ նա իր տան մէջ մեր ամենքին և Սալիմանցի առջև յանդուրդ կերպով հայտնեց Սալիմանցի հօրը: Ես նոր էի մտածում որ նրա այն, թէ կարելի է բարձրվի արդար, բայց այնու ամենայնիստ յանդուրդ խօսքերը արդէն նշան էին մտեցող խելագարութեան... — Խեղճ Մարտի քանից արտասանեցի ես, ինձ ու ինձ խօսելով: Ես չը դիմացաւ այդքան հարուածներին:

Զեյնալի ստորագրութիւնով անուանել էր հայերին վախճան ժողովուրդ, Կ. Պոլսից ստացած թղթակցութիւնները հրատարակելով յայտնեց թէ հայերի անվախութիւնը Կ. Պոլսում օրինակելի եղած է իրանց գրացի յոյներին, այդ պատմական մեծ ազդին: «Մըշակն էլ իր էջերից շատերը զօհեց այդ զինուորական հարցին, նրա մանրամասնութիւնների հետ ծանօթացնելով իր ընթերցողներին, որպէս զի գիտեանս թէ Քիւրքայի հայերը ոչ թէ վատութեամբ փակուած են զինուորագրութիւնից, այլ այս պատերազմի միջոցին աքաղաղ են համարում Քիֆլիսում հրատարակող լրագրներից մին որ հայ անուն է կրում իր վրա, բայց Թերթը հողի իր մէջ, յունվարի 14-ի համարում մի առաջնորդ յօդուած է գրել որ իբրև անխոստութիւն և չափազանցութիւն է ցոյց տալի Կ. Պոլսի հայ ազգային ժողովի և եկեղեցականների բռնած ընթացքը և գործ դրած դիմագրութեան ձևը, զինուորագրութեան վերաբերութեամբ:

Նատ դիւրին է իր նստած տեղից պատգամներ տալ, ձևեր որոշել և պառակտել հիւանդանոցի նման խօսեցողութեան խրատներ կարգալ: Բայց այդ բոլոր ոչինչ արժէք չեն ունենայ և գուցէ փաստակար էլ լինեն երբ գործը ամեն բան արտաքին երեւոյթից միայն դատելով էլ գրոււմ:

Քիւրքայի հայեր շատ լաւ խմբում են զինուորագրութեան օգուտները: Նոքա արդէն հազար անգամ բացատրել են այդ օգուտները, իրանց փաստերով միասին, աւելի զօրաւոր փաստերով քան թէ այդ լրագրի գրածները: Նոքա պէտք չունեն այդ լրագրի պատուական խրատներին: Իրանք արդէն վաղուց ցոյց են տուել ցանկութիւն զինուորագրութեան, բայց օսմանեան կառավարութիւնը չէ ընդունել: Այդ լրագրի խմբագիրը, իր խրատները գրելուց առաջ, պարտաւոր էր խմբակ թէ ի՞նչ է Քիւրքայի հայերի պահանջը և ընդլինում Թեան պատճառը: Նոքա ոչ թէ մերժում են զինուորագրութեան սկզբունքը, վատութեամբ փակելով այդ պարտաւորութիւն կատարելուց, այլ տարաժամ են անուանում այս պատերազմի ժամանակ զինուորագրութիւնը և չեն ուզում անպայման ընդունել: Նոքա ցանկանում են որ պատերազմից յետոյ ապահովվի իրանց իրաւունքների հաւասարութիւնը

և ապա, մահմետականներին հաւասար, պահանջի իրանցից քարաքարով ամենամեծ պարտաւորութեան գործարարութիւնը: Մի թէ այդ խմբագրին հաճել է և հաւասարութիւն է այդ որ արհամարհական զինուորներ ստանալ արտօնութիւն ունենան երբ հարկաւոր եղած հիմուքները և յաջողութիւնը ունենան: (1)», իսկ մահմետական զինուորը յոյս ունենայ մինչև ընդհանուր սպարապետի աստիճան բարձրանալ մի օր:

Մտախոս, այդ չափազանց խոհեմ և գրեթէ միշտ կառավարութեան կողմակից լրագրին անգամ նկատելով չարքերն և վնասներ հայ երիտասարդներին Թերթը հրամանատարներից կրթութեւն մէջ, առաջարկում է որ Գաղղիայի, Անգլիայի, Հունգարիայի կամ Բելգիայի բարեկամ ազգերից ապախնդր ծառայութեան ընդունվին քրիստոնեայ զինուորները կրթութեւն (2):

Կ. Պոլսի հայ լրագրները, թէև ճշունած Թերթը կառավարութիւնից, անվախ գրում են այդ անիրաւ զինուորագրութեան դէմ և հէնց այս պատճառով խափանվել է ճնոր Գարս ամենօրեայ լրագիրը, բայց Քիֆլիսում հրատարակող մի հայ լրագիր որ ազատ է այդ հարցի վերաբերութեամբ սուղաբան ճշունամից, պաշտպանում է բարբարոս թիրքերին, անխոհեմ ցոյց տալով Կ. Պոլսի հայերին և մեղադրելով մի այսպիսի ժամանակի մէջ նոցա արած ամենաթեթեւ պահանջները: Նստակալ սակ են արդէն և մենք կրկնում ենք այժմ թէ այդպիսի անտեղի խոհեմութեան քորոզներով յայտնվել են մեր մէջ սարկական սերունդը և հէնց այդ պատճառով է որ մեր ազգը մինչև այժմ ճշունած է դեռ ստրուկի նման...:

Այդ լրագրի խոհեմ խմբագիրն էր որ երբ Բայազէթի հայեր քուրդերից կոտորվեցան սոսկալի կերպով: Երկխաներ, կիներ, հարսեր արինաշաղախ և անասելի կերպով վայրենացուցանեցին զոհ եղան, դա հրատարակեց թէ, մեծ մասով, իրենք Բայազէթի հայերը պատճառ տուեցին այդ կոտորածի: Խաչով խաչվառով դիմաւորելով ուսուական բանակին և հրատարակեալ համակրութիւն ցոյց տալով նրան: Մի այնպիսի մեծ սուտ որ և ոչ

(1) Տես Մատիս № 2055
(2) Տես Մատիս № 1052

մի թուրք պաշտօնեայ, և ոչ մի թիւրք լրագիր չէր հնարել և չէր հրատարակել այդ լրագիրը սակեղեց և հրատարակեց որպէս զի պաշտպան է թիւրքերին հայերի դէմ: Թէ Բայազէթիցները մեծ համակրութիւն ունեին դէպի ուսուական, այդ մեզ յայտնի և հասկանալի է, բայց թէ իրանց համակրութեան համար հրատարակական ցոյցեր են արել բանակին առաջ, դա բարբարոս սուտ է:

Երբեմն գանգառում ենք թէ օտարներ չեն գթալ հայերին, արանց թափած այսչափ արիւնի փոխարէնը չեն պահանջում: Թիրք քիւրքայի հայերի ազատութեան և ինքնավարութեան համար ոչինչ չեն գրում, բայց հէն մեր մէջ մի հայ լրագիր է հրատարակում որ գրում է թէ հայերի արիւնը անխոստութեամբ թափուեցաւ Բայազէթում և այլ տեղեր: քրիստոնէութեան այդ անմեղ զոհերին, բարբարոս քուրդերի և թիրքերի կրօնամոլութեան զոհ դառած այդ մարտիրոսներին մի կրտում է դա անխոհեմ անուշուխ: Եւ այլ լրագիրը հայերը պահպանում են իրանց սուտ փողերով և այդպիսի լրագրին հայերը յարգում են...:

Գարձեալ այդ լրագրի խոհեմ խմբագիրն էր որ երբ թիւրքերը Վանի մէջ հայերը գրեթէ բոլոր խանութներ այրեցին և կոտորուեցին, մինչև անգամ հայերից մեռնող էլ եղաւ այդ կոտորուած և կրակ գոցող զօրքերից վերաւորվելով, երբ Վանցի հայերը յուսահատ ձեռքեր իրանց ծոց դրած, անգործ թափառում էին փողոցներում և բոլոր Եւրոպայ հայերին ցուտակցելով հրատարակեց այդ սարսափելի լուրը, մինչև անգամ անգլիական լրագիրներ խիստ յօդուածներով դատաւարութեան թիրքերին, մինչև անգամ Կ. Պոլսում անգլիական դեսպան Լօրէ Լայքընն այդ հրադեհի պատճառով դատաւորութիւններ արա: Բարձր Գրան և պահանջեց որ հայերի կրած վնասին հատուցում լինի: Բայց այդ հայ անուշուխ թերթը այն ժամանակ էլ կամեցաւ պաշտպանել թիւրքերին, աշխատեցաւ թիւրքացնել նրանց բարբարոսական ոճիրը, հրատարակելով թէ 24 խանութ միայն այրված է թէ շատ փնտս չէ եղել հայերին: Ահա մի հայ մարդ, մի հայ խմբագիր, որ պաշտպան է կանգնում թիւրքերին աւելի քան թէ իրանք թիրքերը...:

Եթէ վատութիւնը անյատակ չը լինէր ծաղ-

ալ, այդ դարձեալ իր մեղն է... Փոխանակ աշխատելու, նա սիրահարվեց և ինչ աղջկայ վրա... այն բազմաթիւ էակներից մինի վրա, որոնց կամ պէտք է բարբարոս անուշադիր թողնել, կամ շատ շատ կարելի է նրանց հետ կառուցել որպէս ժամանակակից սիրուհիների հետ, աւելի ոչինչ...:

— Երբ է թագումը, հարցրի ես, ձանձրանալով Սալիմանցի գործնական փիլիսոփայութիւնից: Այժմ ինձ համար պարզ էր, որ նա ինձ մօտ եկել էր իրան արգարացնելու նպատակով:

— Թագումը վաղ առաւօտն է, ինչ ժամին, պատասխանեց Սալիմանց:

— Գու ի հարկէ կը գաս, շարունակեցի ես:

— Ար գամ, թէ ես, ճամբորտն ասել քեզ, իրաւունք կունենայի չը գալ, որովհետև շատ զբաղված եմ: Այս օրերս, ինքզ զիտես, վերջին առարկայից տալիս եմ հարցաքննութիւն:

— Ի՞նչ անենք, վերջին պարտաւորութիւնը դէպի ընկերով յիշատակը կատարելու համար կարելի է իր պարտաւորութիւնից մի քանի ժամեր, մինչև անգամ մի ամբողջ օր դոհել, նկատեցի ես:

— Ի հարկէ, այդ մեր պարտաւորութիւնն է, աւելացրեց Սալիմանց:

Եւ տեսնելով երկի որ խօսակցութեան թիւրք կորվում է, ինքն խօսակցութիւնը դառնում է անբնական, արուեստական, նա շտապեց վեր կենալ, մեկնեց ինձ իր ձեռքը ասելով «Ուրեմն սու այժմ ցը տեսութիւն»:

— Յը տեսութիւն, կրկնեցի ես, սեղմելով նրա ձեռքը:

(Կը շարունակվի)

— Գնանք հիւանդանոց, տեսնենք նրան, ասեց Բ... — Գնանք, կրկնեցի ես: Ո՞ր հիւանդանոցում է նա: — Համալսարանական հիւանդանոցի հոգեկան հիւանդութիւնների բաժնի մէջ: Մենք չը մտնելով դատախօսութիւնները շտապով ուղղեցինք մեր քայլերը դէպի համալսարանական հիւանդանոցը: Հիւանդանոցում մեզ չընդունեցին: Սրապահ բժիշկը դուրս եկաւ մեզ ընդունելու համար և յայտնեց որ մենք կամ պէտք է բժշկական ֆակուլտետի ուսանողներ լինէինք, այն էլ բարձր կուրսերի: Կամ պէտք է մի առանձին հրաման ունենայինք մի պրօֆէսորից, որ իրաւունք ունեցայնք այցելել հիւանդանոցի խելագարներին բաժնի: Բայց մի և նոյն ժամանակ երկուսուսորդ բժիշկը յայտնեց մեզ որ մեր ընկերով գրութիւնը յուսահատական է, որ նրա խելագարութիւնը պատկանում է խելագարութիւնների այն ձևին, երբ հիւանդի ամբողջ կարգաւորումը ոչ թէրը չուտով սպասվում են և մահը շուտ է հետեւում խելագարութեան յայտնվելուն:

XIV

Մի ամսից յետոյ մի վաղ առաւօտ, երբ ես դեռ նոր էի վերկացել իմ սենյակի դրանը բախեցին, Երես մտաւ Սալիմանց: Ինձ թվաց որ նա աշխատուէ էր հանգիստ երեւել, բայց նրան չէր աջողում տիրապետել իրան: — Ես վախ ձանձվեցաւ, ասեց Սալիմանց, աշխատելով ինձ մի քան նայել: Ես հասկացաւ, որ մտախն է խօսքը և ինչ պատճառով Սալիմանց չէր արտասանում վախճանի մասին ազգային սուտը:

ըստ ճանաչման սնունդի նման, մենք կառնելով թէ այդ մարդը վատութեան մինչև յատակը, հէնց ամենայնս անող ինչն է:

Ահա մի այդպիսի խմբակի պայմանները զբնութեան չափը անց կացրած խրատներ է տալիս, հրահրում է թիւրքիայի հայերին թափել իրանց արհուր թիւրքի համար այս պատերազմի մէջ. և այդ գրած տողերի համար փող է ստանում ժողովրդից և նրանով ապրում է... ուրեմն այդ մարդը թիւրքիայի հայերի արհուր մէջ թաթիլներով ուտում է իր հացը... և այդ մարդուն դեռ մենք հայ ենք անուանում:

Մի քանիներ տեսնելով այդ լրագրի հակահայկական ուղղութիւնը, գնտարան բացատրութիւններ են տալիս դրան, բայց մենք աւելի կարծում ենք թէ իր յատու բնատրութիւնը և իր վայր պատկան անխաղաղութեան համարում ունենալն է դրա պատճառը: Այդ լրագրը մինչև այժմ խաբել էր Ռուսաստանի հայերին, իրանց եղբայրակիցներին, թիւրքիայի հայերի դրութեան վերաբերութեամբ. և եթէ մշակի չը հաստատէր յարաբերութիւններ թիւրքիայի հայերի հետ և յատուկ հետազոտութիւններով չը հաւաքէր տեղեկութիւններ, Ռուսիան անակ հայերը դեռ խաբված կը լինէին թիւրքիայի հայերի ճիշդ դրութեան և նոցա պահանջների վերաբերութեամբ:

Մենք բողոքովն համակրելով Կ. Պոլսի հայերի արած նոր շարժումին, քայլադրում ենք, գովում ենք նրանց այդ շարժումներ և յորդորում ենք որ անվախ կերպով շարունակեն իրանց արդար պահանջներ, արժէք չը տալով այնպիսի լրագրիւնների պատուական խօսքերին և թշնամանքներին:

Երբ թիւրքիայի հայեր, դուք հարստահարվում էք, ջարդվում էք, կոտորվում էք կրօնամուկ բարբարոս թիւրքերից և քուրդերից, դուք կրում էք անասանի նեղութիւններ ձեր հաւատը, ձեր ազգութիւնը պահպանելու համար, և այդ կրակի և արհուր միջոց մինչև այսօր կենդանի հասցրել էք մեզ հայի անունը, և այժմ էլ որ չարարվում էք սոսկալի կերպով, որ դարձնում էք ձեր թաց աչքերը ձեր ուսուստանցի հայ եղբայրներին, նրանց մէջ տեսնում էք մի խուճի որոնք օգնութեան փութանակ, թշնամաց աւելի վերադրում են ձեր սրտեր, ուղում են խեղդել ձեր ձայնը ձեր կողովի մէջ որ չը բողբէք թիւրքերի դէմ, նրանք, աւելի թիւրքամոտներ են քան թէ բուն թիւրքերը, հակառակում են ձեզ, անպատու են, ստում են ձեր հարստահարութիւնների բողբները, վերջապէս ուղում են կրկին ծանրաբեռնակ ձեր գերութեան շրթայնորդ Գուրք լաց էք լինում, ատում էք ծարաւի ենք և նրանց պատասխանում են ձեզ խնցիք ձեր արտասուքներ: Գուրք հայերիցից զայլ թած, փախած, անպատասպար դողում էք ցրտից և նրանք երկաթէ շրթաներով կապում են ձեր ստուած անդամները տաքացնելու համար: Այո, թիւրքիայի հային անպատու են ոչ միայն թիւրքը, ոչ միայն օտարազգիներ, ոչ միայն Միջերկրի, այլ որ աւելի ցաւաւն է, թիւրքիւն հրատարակուող և մի հայ լրագրի...:

Բայց մի վճառիք բողբում են, այստեղ կան նաև այնպիսի հայեր որոնք ազնիւ և զգայուն, ճշմարիտ ազգասէր և հայրենասէր, ցաւակցում են ձեզ, ցանկանում են որ դուք ազատվէք հարստահարութիւններից, կամենում են յարաբերութիւն ունենալ ձեզ հետ, օգնել թիւրքիայի հայերին: Եւ այդ զգայուն հայերի թիւը օրից օր աւելանում է այստեղ: Ահա այդ հայեր էին որ խմբակով մի մասնաժողով կազմեցին Ալաշկերտից և Բայազէթից թշուառ հայերին օգնելու համար: մՅ 2 ա կ իր հրատարակութիւններ քանդում են այն չինական պատուարը որ բարձրացել է Կ. Պոլսի և թիւրքի զործող հայերի մէջ և այժմ Ռուս-

աստանի հայերը սկսած են տեսնել թիւրքիայի հայերի իսկական դրութիւնը, տեղեկանալ նրանց կեանքի պայմաններին, գնահատել նրանց առաջընթացական ձգտումները և շարժումները, լսել և իմանալ նրանց արդարացի պահանջները:

Համարձակվում ենք մենք էլ խրատ տալ Կ. Պոլսի հայերին խրատներ տուող խմբակներին որ մի հարցի վերաբերութեամբ լուստեղեկութիւն չունեցած չընդդիմանասէ և չանպատուի. մինչև որ լուս չը իմանում թէ ինչն է Կ. Պոլսի հայերը դիմադրում են այժմ զինուորաբարութեան, չը պէտք էր որ զբեր այդ տողեր որպէս զէ յօջըր դրատի կարծած ժամանակ աչքը չը հանէր:

Գրելուց առաջ հարկաւոր է լուս մտածել իսկ նա որ չէ կարող մտածել, լուս կանն որ գրիչը վայր գցի իր ձեռքից:

Մի թիւրքիացի հայ

ՆԱՄԱԿ ԱԼԻՔՍԱՆԳՐԱՊՈՒՅՑ
Յունվարի 20

Ալէքսանդրապոլում բնակվող հայերի թիւը, որ մինչև երեք հազար տուն է հաշվում, գրեթէ մեծ մասը գաղթական գերդաստաններին է բաղկացած, որոնք գլխաւորապէս Արցախից, Վարսից, Արտասանից և ուրիշ շատ տեղերից են գաղթած, զանազան ժամանակներում: Բայց դժբախտապէս, արտոյ միջոց հասարակ ժողովրդի կեանքը այն ստիճան անբարոյական ու անպարկեշտ է, որ մարդ ակամայ չէ կարող ճարձարվել առանց մի անխորժ տպաւորութիւն հաստատելու: Եւ յիշատի շատ դարմանալի բան է, թէ ինչու համար պէտք է սրանք իրանց հայրենակիցներին բռնած բնական ճանապարհից չեղված լինեն: Եւ կարող ենք ասել շատ հայաբնակ քաղաքներ են տեսել, բայց այս տեսակ ուտող հարեցող, փոտող, կուստի, աներկալ և անպարկեշտ ժողովուրդ, հաւատացնում են, ոչ մէկ տեղ չեն հանդիպել: Վասն որոյ այդ բողբումն հայ բնաբարութիւնից դուրս և անսովոր բան է թվում ինձ համար:

Այս պատերազմի ժամանակամիջոցին, Ալէքսանդրապոլի բնակիչները, մեծից սկսած մինչև փոքրը չանված և չանվում են ամեն գործի և առուտորի մէջ, բայց թիւրքի ամենախիւ, աղքատ մուրացիկներին թիւրք խոլերի է փութելի: Արդեօք, կարելի է հարցնել ընթացողը, ինչ է գլխաւոր պատճառը: Ահաւասիկ հասարակ ժողովրդի շուքը և անբարոյական վարած կեանքը: Բայց չը կարծէք որ այդ մուրացիկները պատերազմից վնասված, կամ թիւրքերից ու քուրդերից կորսված նոր գաղթականներ խմբեր են, այլ բուն այստեղի հին բնակիչ մարդիկ են, ոսկիների մէջ «ըրվրվող» որոնք գրեթէ անբռնում են հասարակաց տներում վատնում ու փչացնում են անխնայապէս իրանց ունեցածը: Շատ մայրեր և քոյրեր քաղցած, ցրտից և խնամութիւնից թմրած թշուառութեան մէջ կարելի է անիճում են իրանց ծնունդը, բայց որդիքը և այդ տեսակ թշուառ ընտանիքների հայրերը արեցողութեան շատանները գինեմաներում կարելի թիթված դիմել և կամ ձե՛ծի գաղտելի նոս ունեցող օղի բածկար ձեռքների սպառնադարների հետ պայվելով ուրախ ու զուարթ ժամանակ են անցկացնում, և գիշերները ոչ, փոխանակ տուն գնալ ընտանիքի մօտ սրանք մաթուկաների թիւր մտած ՏԵՒ ԲՄՄՄՈՒՆԱ, ՏԵՒ ԴՄՄՄՈՒՆԱ երգելով փողոցներ են չափում, և անմեղ անցողարձ անողների զինին առանց հայհոյանք թափելու ու քիթը շարժելու, չեն հանգստանում, իսկ ցերեկը, Ատուած մի արտացէ, թէ գիշերը կեանք գիւղացի հայ կանայք, հարներ և աղջկերք փողոցով անցկեանք իրանց հարկաւոր առուտուրը անելու, այդ լիբը ձերտները պատրաստ են նրանց կորստեղ և մինչև անգամ պատիւը վատնել են թարկել, որ դժբախտապէս, քանիցս անգամ հետուից ականատես կղած են: Ահաւասիկ ինչ տեսակ անպարկեշտ բնաբարութեան տէր մարդիկ են այստեղի չը մտածելով ոչ ներկայի ոչ ապագայի վրա վատնում են անխնայ իրանց ամենօրեայ վատասկը 10—20 մանէթ, իսկ ով դեռ է, խաղաղութիւնը հաստատվելուց յետոյ 10—20 կոպէկ անգամ չանվելու անկարող կը լինեն:

Այստեղի տղայաց ուսումնարանը որ պատե-

րաղով սկսելուց մինչև հիմայ հրահանգներ է փութված, թէպէտ այդտեղ շատ քիչ հիւանդներ կան, և թէպէտ կառավարութիւնը հրամայած է տեղափոխել այդ տեղից հիւանդներին, այստեղի հասարակութեան խնդիրքի համաձայն, բայց դեռ ևս ոչինչ անօրէնութիւն չէ եղել և չէ լինում այդ մասին: Հարկաւոր խեղճ մասնակներ ուսումը շարունակելուց զուրկ մնացած, այս ցրտերին թափառում են փողոցներում, սովորելով այն ինչ որ անում են իրանցից մեծ և անպարկեշտ մարդիկը: Իսկ ուսուցիչները ինչ անեն: Սրանց համար էլ պարտաւոր չը կայ, Հասարակութիւնը, ինչպէս լուսում են, հրաժարվում է ուժիկ տալ նրանց, մինչև ուսումնարանը չը բացվի, որ իրանց պատեղ կատարեն ինչ միջոցով պէտք է ապրեն նրանք:

Մ. Մ.

ԱՐՏԱՔԻՆԵ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Կ. ՊՈԼՍԻ ՀԱՅՆԵՐԻ ԾԱՐՃՈՒՄԸ

(Շարունակութիւն և վերջ)

Այս բռնութիւններն որք դժբաղդարար հայերու վայր դարձնում և հաստատուած են, կը ջուջնեն թէ այսուհետեւ անկարելի է հայոց և քրդաց ի միասին բնակիլ: Հայերը սակաւաթիւ և անզէն են քրդաց բազմութեան մէջ, ուստի իրենց կեանքը, պատին և ինչքն անհար է որ ըստ արժանաց պաշտպանուի աւաղակութեամբ միայն սպող վայրերին: Եւս մեզ երկու միջոց միայն կը տեսնուի Քիւրդաստանի անզէն հայ բնակչաց պաշտպանութեան համար, նախ հայերի իրականութեան ուստիանութեան զինուորներ կազմել հեծեալագոր և հետեակի որպէս զէ քրդաց շարագործութիւններն արգելուն: Քիւրդներն... թիւրքի կարմամբ իշտիկներն են որք Ամերիկայի մէջ մերթ ընդ մերթ իրենց վայրենութեամբ զինուորական իշտիկներն խտուտութեան են թակալ կըլան: Նրկրող պէտք է զինուորական պահակաւորներ հաստատել բոլոր այնտեղերն ուր քուրդներն իրենց բռնութիւններն ամենայն ազատութեամբ կը գործեն: Այս պահակաւորները այն օգուտն ալ ունեն, որ սպասամբ քիւրդները միշտ հնազանդութեան մէջ կը պահեն, երկրին խաղաղութիւնը կերպաւորեն և քիւրդներն տուրք և կանծուոր զինուոր անուսիլը կապահովեն: Բայց ապագային համար այս տնօրէնութիւններն ընկէ յուսով հարկ է վերցնելու գծութեանց և անեանութեանց հնեակի չէլիս ձեւալեւտիւն ձիւալի և անոր գործակիցներն օրինակ ըլլալու կերպով: այն է կախարանաւ պատեղ որպէս զէ թափած հարկաւոր ամենէլ արեանց հաստացում ըլլայ և արդարութեան օրէնքը լցուի: (1)

Թիւրք կառավարութիւնն Մասիսի պահանջած գնէ այդ ամենաթիւթե փոխարիւնութիւնը արանձ է հարստահարուած հայերին, չէլիս ձեւալեւտիւն պատեղած է: Այլ բնու. կառավարութիւնն մի քանի անգամ խաբեց պատերազմին թէ հեռագիր տուած է որ չէլիս ձեւալեւտիւն Կ. Պոլսի բերին բայց այդպիսի սուս խտուտներով ժամանակն անցկացաւ և ոչինչ չեղաւ: Եւ չէլիս ձեւալեւտիւն հանդիստ նստած է իր տեղ և այժմ որպէս զէ Կ. Պոլսի չաւանի զինք, սուս լուրեր հնարել են որպէս թէ հիւանդացած է, մեռել է, և այլն:

Թշուառութիւնն այն ստիճանի հասել է թիւրքիան շայտանի մէջ որ կիներ, տղայներ սկսել են փախել, գաղթել աշխարհի մինչև միւս ծայրը, մինչև Ամերիկա, ընթերցողը կարող է չը զարմանալ, կարողալ Մասիսի մէջ սա յետապոյ տողեր:

«Երեկուսն ալ թիւրքի մէջ կը կարդանք թէ կրտսէ հոգին (այր, կին և տղայ) բողկացիալ Վանցի հայոց գաղթականութիւն անցիալ շարժու. Բարս Նանիի ընկերութեան Ա. Վոթիս շոգնաւով մայրաքաղաքէն մեկնել է Ամերիկա երթալ բնակելու համար: Սոյն գաղթականութեան առաջնորդ եղած է Ամերիկացի քարոզչ մը» (2)

(1) Տես Մասիսի № 2017.
(2) Տես Մասիսի 1877 թ. սկզբ. 22-ին № 2029.

իրանց պատուական հայրենիքը չը գաղթեն օտար տեղեր, միւս կողմը թիւրք կառավարութիւնն այն ստիճան հարստահարուած է, ծծում է հայի արիւնն Հայաստանի մէջ որ նա ստիպուել է թողուլ տուն, տեղ, արտեր և ազգային ամեն իշտաակներ և իրա տղայներ և ընտանիք միայն առած, թիւրքի երեսից փախչել մինչ Ամերիկա, նոր աշխարհի մէջ էլ սկսել հայաստանցիների մի նոր գաղթականութիւն:

Այժմ հարցնում ենք, հայերը պարտաւոր են զօրք տալ մի այսպիսի անիրաւ կառավարութեան, պարտաւոր են զո՛հ բերել իրանց արիւնը թիւրքիայի պաշտպանութեան համար: Իրաւունք չունեն Կ. Պոլսի հայերը մերժել Սուլթանի հրամայած նոր պարտաւորութիւնը:

ՄՇԱԿԻ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳՈՒՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՒՆՑ

ՍՕՅՈՒ. յունվարի 21-ին «Петерб. Вѣд.» լրագրին հեռագրում են, որ գեներալ բարոն Միկեյնցորթ յունվարի 17-ին վեր առաւ Կիւստեյնի քաջ յարձակովից յետոյ: Թիւրքերը սաստիկ ընդդիմանում էին, կանայքն անզամ սերելով և հրացաններով զինաւորված յարձակվում էին մեր զինուորներին վրա: Մեր կորուստները քիչ են:

ՎԻԵՆՆԱ. յունվարի 21-ին: Գրաք Իգնատիեվ պաշտօնագետ յայտնեց Ռուսիայի կառավարութեանը որ նա իր Բեսարաբիայի մասը այդ Ռուսաստանին: Հարցը դեռ վճռած չէ: Ռուսաց զօրքերը շարունակում են կենդանալ Ռուսիայում:

ՄԱՐԻԱՆՍՊՈԼ. յունվարի 20-ին: Պաշտօնագետ հարգողում են, որ գեներալ Մարուկօզի առաջապահ հեծեալագոր յունվարի 17-ին առաւ Չորլու: Պատերազմն մասնակցում էր մի էսկադրոն Վոսիկայի թիւրքացի զորագնդներին և երկու հարիւր մարդ Գոնի առաջին դունդին: Թիւրքերի կանծուոր զօրքերը և չերկրները 1000 մարդ էին: Պատերազմից յետոյ թիւրքերը անկարգ յետ քաշվեցան: Մեր սպանվածները 4 են, վիրաւորվածները 9: Չորլուի հրամանատար փաշան փախաւ, թողնելով Կոնակի մէջ բողբ թիւրքերը: Յունվարի 15-ին գեներալ Էրբզարդա առաւ Օսման Բագարբ, որ թիւրքերը քանդել և կորսուել էին թիւրքաց կառավարութեան հետ բանակցութիւն է սկսած Ադրիանուպոլիս, Կ. Պոլսի և Օրբուսայի միջազգային հեռագրական յարակցութեան բացման մասին:

ՓԱՐԻՉ. յունվարի 25-ին: Ասում են, որ կոնֆերանցիայի տեղը երեւի կը նշանակեն Լոզաննա:

ՎԻԵՆՆԱ. յունվարի 21-ին: Ասում են, որ գեներալ Իգնատիեվ առաջարկեց Ռուսիային իրեւ փարձատրութիւն Ռուսաստանին տայու Բեսարաբիայի մասի, միայնել նրան երկիրը Իօրբուսայից մինչև Կիւստեյնի:

ԼՕՆՊՍ. յունվարի 25-ին: «Times» լրագրին հարգողում են Աթէնքից, որ թիւրքաց նաւատորմը կը բերի Վոսօ 10000 զօրք Թեսալիայի պատմութեանը ճիշդու համար, եթէ կարելի կը լինի յունաց զօրքերի ձանապարհը կտրել: Ապստամբութիւնը սաստկանում է: Յունաց զօրքերը առաջ են գնում: Յունաց կառավարութիւնը վճառեց գրգռել զօրքի առաջ գնալը, եթէ պետութիւնները չը խտտանան պահպանել յունաց նահանգների իրաւունքը կոնֆերանցիայում:

ՀՈՍՄ. յունվարի 26-ին: «Times» լրագրը կարծում է, որ Ռուսաց զօրքերի Կ. Պոլսի մանիլը նոյն բնաբարութիւն ունէ, ինչ բնաբարութիւն ունէր գերմանական զօրքերի Փարիզ մանիլը: Յիշալ լրագրը գրուշացնում է երկիրը տարածելուց, ասում է որ բողբում են հաւատ է ընձայում գերմանացի կայսեր գահական ձառի խաղաղական խօստաններին «Daily Telegraph» և «Morning Post» լրագրիները տպում են պատերազմ կամեցող յօդուածներ, պահանջելով վե՛ճիւն դիւր լինել Անգլիայի վերաւորագ պատուի համար: Այսօր մինիստրների խորհուրդը կը լինի Սպասում են, որ այս երկրից պարտաւորում նշանաւոր յայտնութիւններ կը լինեն:

ՀՈՍՄ. յունվարի 26-ին: Պապը վախճանվեցաւ:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ. յունվարի 26-ին: Պետական բանկի 50% տուտակը առաջին շրջանի արժէ 96 ռ. 75 կոպ, երկրորդ 96 ռ. 75 կո, երրորդ 95 ռ., 25 կո., չորրորդ 95 1/2: Արքեպիստանաւոր փոխառութեան տուտակը արժէ 235 ռ., երկրորդ 234 ռ., 50 կո: Արեւելեան փոխառութեան 93 ռ., 18 կո: Պարեմպէրիպը արժէ 7 ռ., 55 կո: Տրամադրութիւնը թողլ է վերջը ամրանում է:

